

Slechts het hoogste in de mens

Paracelsische geneeskunst voor de 21^e eeuw

Elke Bussler

© *Geschiedenis der Geneeskunde*

Verschenen in *GdG* 2011; 15:172-179

Wat kan Paracelsus nog betekenen in onze tijd? Is deze studie van zuiver academische interesse, of bevatten zijn werken misschien aanwijzingen die vandaag de dag nog vruchtbaar gemaakt kunnen worden?

Dit artikel is een eerste stap om de mogelijkheden en moeilijkheden te verkennen van een paracelsische geneeskunst voor de 21^e eeuw. Dat noopt ertoe zijn werk voorzichtig te ontdoen van zijn folkloristische elementen, tijdgebonden opvattingen en terminologische misverstanden, om de tijdloze essentie ervan bloot te leggen – op een soortgelijke manier als hij zelf zijn alchemie definieert: de slakken afbikken van het geneesmiddel, totdat dit in zijn zuivere vorm beschikbaar is.

Laat ik eerst enkele basisgegevens van de biografie van Paracelsus (fig. 1) in herinnering roepen:

Theophrastus Bombastus von Hohenheim is vlak bij het Zwitserse Einsiedeln geboren, waarschijnlijk tegen het einde van 1494. Zijn vader, Wilhelm Bombastus von Hohenheim, is arts; van zijn moeder, een horige van het Benedictijnenklooster te Einsiedeln, kennen we niet eens de naam. Ze is al overleden als Theophrastus in 1502 met zijn vader naar Villach in Karinthië trekt. Van het einde van zijn leven is tenminste de precieze datum bekend: 24 september 1541.

In de tussenliggende amper 47 jaar heeft Paracelsus

- vele tienduizenden kilometers kriskras door Europa gereisd en onderweg vele beroemde en talloze onbekende patiënten behandelt
- zo'n 15.000 pagina's aan medische, natuurfilosofische en theologische werken gedictreed of geschreven
- als militair geneesheer aan diverse veldslagen deelgenomen, gaandeweg een nieuwe standaard voor de wondbehandeling neergezet en dit 'handwerk' (= chirurgie) tot de rang van geneeskunst verheven
- als hoogleraar aan de medische faculteit te Bazel gebroken met de eeuwenoude traditie van de Galenische geneeskunde en scholastieke wetenschapsbeoefening, om er een geheel nieuw concept van wetenschap en geneeskunst, getoetst aan de eigen ervaring, voor in de plaats te zetten
- baanbrekend werk verricht op het gebied van beroepsziekten (mijnwerkers), psychische aandoeningen, stofwisselingsziekten, balneologie, geneesmiddelbereiding (chemiatrie)
- originele ideeën op theologisch gebied ontwikkeld, verbonden met een sterk sociaal engagement als zielzorger en maatschappijcriticus

Het wezen van de mens

De centrale grootheid in het werk van Paracelsus is de mens, die hij als uittreksel beschouwt, als essentie van de kosmos. Paracelsus vergelijkt de schepping vaak met een opengeslagen boek, waarvan de mineralen, planten en dieren de letters en de woorden vormen. In de mens komen deze bij elkaar tot een samenhangend verhaal: 'also seind die creata buchstaben, in den gelesen wird, wer der mensch ist.'¹ (De onderdelen van de schepping zijn letters waaraan we kunnen aflezen wie de mens is).

De mens is tegelijkertijd mineraal, plant, dier en mens; maar alleen dit laatste maakt hem werkelijk tot mens. De uitspraak: 'Nur die Höhe des Menschen ist der Mensch'² (slechts het hoogste in de mens is de mens) is tot een gevleugeld woord geworden. En dit hoogste in de mens is van geestelijke aard: 'Men beschouwt het lichaam als de mens, maar dat is hij niet; de mens is datgene wat geen lichaam is.'³

Fig. 1: Paracelsus.
Kopergravure van F. Chauveau, 1658.

Fig. 2: Titelblad van de *Astronomia magna*, Frankfurt 1571. Foto: Oskar Anrather.

In de *Astronomia magna* (fig. 2) schetst Paracelsus zijn mensbeeld in zijn hele kosmische dimensie. Voor zover de mens onderdeel is van de natuur, bestaat hij uit een zichtbaar en een onzichtbaar gedeelte, 'aarde' en 'firmament'. Het zichtbare gedeelte wordt gevormd door de elementen aarde en water en is onderwerp van de paracelsische 'filosofie', die nog het beste te vergelijken is met de Griekse natuurfilosofie. Het onzichtbare gedeelte wordt gevormd door de elementen lucht en vuur en is onderwerp van de paracelsische 'astronomie' – een begrip dat makkelijk tot misverstanden kan leiden. Wanneer Paracelsus zegt dat een arts beslist de astronomie moet beheersen omdat meer dan de helft van alle ziekten aan het firmament te wijten is, betekent dit beslist niet dat de hemellichamen in de buitenwereld de oorzaak zijn van het ziekworden van de mens. Met dit soort opvattingen heeft hij reeds in zijn beschrijving van het *Ens astrale* in het *Volumen paramirum* korte metten gemaakt: 'De sterren beheersen niets in ons, ze vormen niets, ze verergeren niets, ze beïnvloeden niets; ze zijn vrij voor zichzelf, en wij zijn vrij voor onszelf.'⁴ Maar in de mens, die tenslotte van de *limus terrae* is gemaakt, een uittreksel uit het firmament en alle elementen, werkt dezelfde kracht die in de sterren aan de hemel werkt; de 'werking van de planeten' is een innerlijk proces: 'merkt weiter, das die kunst der astronomie zu erkennen und zu eröfnen gibt die heimlichkeit der angeborenen herzen, was die natur guts oder böses im menschen geboren hat.'⁵ (U moet begrijpen dat de kunst van de astronomie ons het innerlijk van de mensen openlegt en ons het goede of het kwade laat zien dat de natuur in hun hart heeft aangelegd).

Geneeskunst is gebaseerd op geesteswetenschap

Tot zover de natuurlijke, sterfelijke mens. Deze is verbonden met een onsterfelijk, bovenna-tuurlijk, goddelijk gedeelte, het 'hoogste in de mens', dat de mens pas echt tot mens maakt. 'Und der arzet sol disen anfang auch wissen, das er in nit wie für ein vihe im fleischbank gebe, sonder bedenck götlich biltnus, recht mit der arznei mitzufahren.'⁶ (Ook de arts moet deze oorsprong kennen om de mens niet als een stuk vee naar de slachtbank te leiden. Hij moet in gedachten houden dat de mens Gods evenbeeld is, en zijn geneeskunst daarop afstemmen). Dit maakt paracelsische geneeskunst in essentie tot geesteswetenschap. Een medische praktijk die met dit aspect geen rekening houdt en die zichzelf begrijpt als toe-gepaste natuurwetenschap en statistiek, zouden we naar Paracelsus, enigszins toegespitst, als een soort diergeneeskunde kunnen beschouwen.

Paracelsus wordt het niet moe op dit verschil te wijzen:

'Der mensch ist zweifach, das ist, er ist ein vich und ein mensch, also, er mag men-schlich oder vihisch hantlen. hantlet er menschlich, so ist er ein mensch, vihisch, so ist er das selbige vich, dem er gleich ist. nicht durch gleichnis, oder als sprech man, er ist wie ein hunt, wie ein wolf, sonder er ist ein hunt und ist ein wolf.'⁷

(De mens is een tweevoudig wezen omdat hij tegelijkertijd dier en mens is. Zodoende kan hij menselijk of dierlijk handelen. Voor zover hij menselijk handelt, is hij mens; voor zover hij handelt als een dier, is hij het dier waar hij op lijkt. Niet bij wijze van een vergelijking, alsof men wilde zeggen: hij gedraagt zich als een hond, als een wolf; nee, hij *is* een hond en *is* een wolf).

Het hoogste in de mens, daar gaat het om, en aangezien dit hoogste in ieder mens eenma-lig is, betekent dit dat ook ieder geval van ziekzijn individueel bekeken moet worden. 'ein ietlich mensch ist geschickt zur lepra, apoplexia und zu allen krankheiten, aber die anatomei gibt eim ietlichen sein besonder krankheit. (...) wie eine iegliche erden ir besondere procreationes gibt, also auch den menschen; ein ieglicher sein besondern morbum tregt.'⁸ (Iedere mens heeft aanleg voor lepra, voor een beroerte, voor welke ziekte dan ook. Maar de anatomie geeft aan iedereen zijn specifieke ziekte. (...) Zoals iedere streek haar bijzon-dere flora en fauna voortbrengt, geldt dit ook voor de mens: iedereen draagt zijn eigen, bijzondere ziekte). Al geeft Paracelsus ook een overvloed aan algemene indicaties, dit zijn geen standaard behandelingsprotocollen!

Het wezen van ziekte

Gedurende vele eeuwen werd geleerd dat ziekte het gevolg is van dyscrasie, een verkeerde menging van de vier lichaamssappen. Maar de lichaamssappen, zegt Paracelsus, vertegenwoordigen gewoon de vier elementen, die zowel de macrokosmos als ook het lichaam constitueren. 'Moeders' noemt hij ze vaak. De ziekte daarentegen heeft een eigen wezen, heeft een vader; er is een zaad waaruit ze groeit en zich ontwikkelt. De elementen funge-ren alleen als baarmoeder waarin de ziekte zich ontwikkelt; de vaders zijn de 'vuurwezens uit de bovenste sfeer'. De arts moet met betrekking tot de microkosmos net zo te werk gaan als de natuurfilosoof in de grote wereld; dan zal hij zien dat een ziekte niet anders groeit dan een boom, en kan hij het middel vinden dat tegen het betreffende zaad is gericht. 'Waar de filosoof eindigt, begint de arts',⁹ is de sleutel voor het inzicht in de mens en in zijn ziekteprocessen.

Analoog aan de mens heeft ook de ziekte een materieel en een immaterieel aspect: 'ietli-che krankheit ist zweifach, als corporalisch und spiritualisch.'¹⁰ (Iedere ziekte is tweeledig, namelijk stoffelijk en geestelijk). Beide aspecten hebben uiteraard betrekking op de ster-felijke mens; het eeuwige in de mens wordt niet ziek. In het *Volumen paramirum*¹¹ gaat Paracelsus specifiek in op de oorsprongen van ziekte, die hij in vijf verschillende sferen, 'entia', onderbrengt, zonder daarbij afbreuk te doen aan het algemene principe dat iedere ziekte zich uit een zaadje of gif ontwikkelt. Ik noem hiervan alleen het laatste, het 'ens dei', omdat dit het allerbelangrijkste is. Lapidair wordt hier geconstateerd: 'Alle gezondheid en ziekte is van God afkomstig.' – 'Ook bij ziekten die hun oorsprong in de natuur hebben, vol-gens de vier beschreven entia, zouden we genezing in het geloof moeten zoeken en niet in de natuur.'¹² Wat is dan het nut van de duizenden pagina's die Paracelsus over geneeskunst

heeft geschreven? Het antwoord luidt in het kort: God wil niets zonder mensen doen. Hij heeft met de schepping een begin gemaakt, maar de mens, Gods medewerker, moet het werk afmaken, in respect voor Gods bedoelingen, zonder een genezing te willen forceren. Op een verholde wijze stipt Paracelsus aan zin en betekenis van ziekzijn. Het woord 'vagevuur' valt meermalen, waarbij we zeker moeten oppassen voor een dogmatische lezing van dit soort termen. Ook het woord 'geloof' is in zijn tijd – en zeker bij hem – nog niet het waterige aftreksel waartoe het in de tussen ons liggende eeuwen is verworden. In het *Deutsche Wörterbuch* van J. en W. Grimm beslaat het lemma Glaube 42 dicht bedrukte kolommen, waarbij de betekenis 'trouw' een belangrijke rol speelt; nog explicieter valt bij Paracelsus te denken aan 'trouw aan jezelf'.

Het wezen van het geneesmiddel

Na het voorafgaande zal het niet verbazen dat een geneesmiddel voor Paracelsus in beginsel iets immaterieels is: 'De stof is geen geneesmiddel, die is aarde. Datgene is het geneesmiddel, wat in de stof is, wat aarde, bloed en vlees niet kennen.' – 'In de geest ligt het geneesmiddel en niet in het stoflichaam.' – 'Een geneesmiddel dat geestelijk, in zijn essentie, wordt ingenomen, vertoont zich in zijn vorm zodra het in het lichaam wordt opgenomen.'¹³

De arcana, de 'geheime geneesmiddelen', zijn geheim omdat ze verborgen zijn voor het natuurlijk oog; het zijn de krachten die via een alchemisch proces zijn vrijgemaakt uit de stof.

'Zoals de hemel in staat is om ons, het gezonde lichaam dat we uit de aarde hebben, van buitenaf ziek te maken, is hij ook in staat het lichaam dat door zwakheid ziek wordt of ziek dreigt te worden, weer gezond te maken of te houden. Zo gaat het ook hier om een overeenkomstige aard.

Op deze manier heeft Hippocrates het bedoeld toen hij zei: De kracht is datgene wat de ziekte geneest. Dat betekent dat telkens één kracht de andere verdrijft. De kracht is dus een hemelse kracht, niet van het geneesmiddel, maar een onzichtbaar geneesmiddel. Wanneer iemand vanuit zichzelf, zonder enig geneesmiddel, tot genezing wordt geleid, is hij door deze kracht gezond geworden. Deze kracht is hemelse astronomie enzovoorts, daarom maakt ze de zieken gezond. Degenen echter die op deze manier niet gezond worden, moeten een geneesmiddel gebruiken; zij worden door de arcana gezond. Een arcanum is geen kracht (*virtus*), maar macht (*vis*), potentie; meer dan een kracht.' – 'De arcana zijn tegen de astra gericht, niet tegen natuurlijke, stoffelijke dingen.'¹⁴

Maar niet altijd is een arcanum het aangewezen middel. In principe, zegt Paracelsus in het *Volumen paramirum*, zijn er vijf mogelijke geneeswijzen denkbaar: De *naturales*, vertegenwoordigd door Galenus en Avicenna, behandelen 'koude met iets warmes, vocht met iets droogs, volheid door lediging, leegte door vulling enzovoorts';¹⁵ allopathie dus in hahnemanniaanse termen, of strikt genomen antipathie. De *specifici* passen op iedere ziekte een specifieke behandeling toe. *Experimentatores* en *empirici* noemt Paracelsus ze ook; tegenwoordig zouden we het over *evidence-based* hebben. De *characterales* genezen door het woord; Albertus Magnus behoorde tot deze groep. De *spiritales*

'zijn in staat de geesten van de kruiden en wortels te overheersen en hun te gebiedten de zieke die zij hebben gevangen en ziek gemaakt, van zijn kwaal te bevrijden. Net als wanneer een rechter iemand in het blok sluit: dan is hij ook de enige die hem kan helpen. Want het blok is van hem en de sleutel ook; alleen hij kan het weer open doen. Op dezelfde wijze worden de geboeide zieken door de geesten van de kruiden bevrijd.'¹⁶

Paracelsus noemt Hippocrates als voorbeeld; ook zijn eigen werk valt grotendeels onder deze noemer, het *similia-similibus*-principe, net zoals natuurlijk de homeopathie. De *fideles* ten slotte, Christus en zijn discipelen, genezen door middel van het geloof, oftewel trouw.

Anatomie en signatuurleer

We hebben dus aan de ene kant de mens als fysiek, geestelijk en zielewezen, aan de andere kant de macrokosmos, die uit dezelfde elementen bestaat als het stoflichaam van

de mens en waarin dezelfde krachten werkzaam zijn als in het siderisch lichaam van de mens; krachten die de mens ziek, maar ook gezond kunnen maken. Hoe kunnen we nu de vertaalslag maken van het ene niveau naar het andere? De signatuurleer helpt hierbij. In eerste instantie zijn zowel de ziekten als ook de geneesmiddelen voor ons verborgen. 'Er is niets onder de twee dat door het aardse lijf moet worden gedaan of ontdekt, maar dit moet door het siderisch lichaam gebeuren, doordat dit de natuur in kijkt zoals de zon door een glas schijnt.' En hoe doen we dat? 'Het antwoord is dat al de dingen door de verschillende soorten magie, zoals de kabbala, de kabbalistiek enz., openbaar worden. Deze zijn het die alle geheimen in de verborgen natuur openbaren. (...) Want magie is de anatomie van de geneeskunst.'¹⁷ De anatomie? De *Labyrinthus* is geschreven in 1538, dus het zou nog vijf jaar duren totdat Vesalius met zijn werk *De humani corporis fabrica* – uitgegeven door de vroegere Paracelsus-leerling Oporinus – de grondslag voor de moderne anatomie zou leggen. Maar over dit soort anatomie heeft Paracelsus het niet; hij geeft een heel andere betekenis aan dit begrip, enigszins te benaderen door omschrijvingen als 'orde' of 'structuur'. 'De anatomie blijkt uit de werking, niet uit datgene wat je ogen kunnen zien of je handen kunnen aanraken.'¹⁸ Vesalius baseerde zijn inzichten op de sectie op menselijke lijken, waardoor hij een hele reeks fouten van Galenus kon rechtzetten, die alleen dieren had ontleed. Voor Paracelsus zou dit echter geen wezenlijke vooruitgang hebben betekend: 'Je krijgt geen inzicht in de anatomie aan de hand van het lijk, maar aan de hand van de tinctuur.' – 'Dit is het juiste anatomieboek: de mens moet in staat zijn de substantie, de proporties enzovoorts van de elementen en die van de microkosmos met elkaar te vergelijken. Het is niet genoeg het lichaam van de mens te bekijken, het opengesneden nog eens te bekijken, en nadat het vergaan is, nog eens. Wat men dan ziet, is als het zien van een boer die een psalter bekijkt en alleen maar letters ziet.'¹⁹ We zouden er heden aan toe kunnen voegen: ook de computertomografie of welke beeldvormende techniek dan ook toont alleen de buitenkant, dat wil zeggen, het stoffelijke.

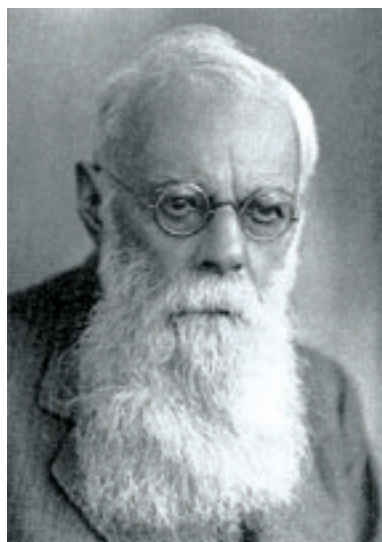
'De anatomie van het vinden van de kunsten laat in de eerste plaats de signatuur zien. Maar waar deze signatuur voor staat, dat toont de kabbala aan, een soort magie.'²⁰ Paracelsus noemt de signatuurleer diverse keren en geeft ook voorbeelden, maar heeft geen sluitend systeem, laat staan een methode voor praktische toepassing ervan uitgewerkt. Zelf zag hij de verbanden gewoon – met zijn siderisch oog, welteverstaan.

Iemand die de in eerste instantie mystiek en moeilijk aandoende uitdrukkingwijze van Paracelsus op onovertroffen wijze heeft uitgelegd en het denkkader van Paracelsus heeft vertaald naar een moderne energetische benadering, is de arts Emil Schlegel²¹ (fig. 3).

Wat ons van Paracelsus scheidt

Er zijn nogal wat hindernissen die een vruchtbare toepassing van paracelsische wijsheid in de weg staan. De eerste barrière die we tegenkomen, is zijn **taal**, die zelfs voor een hedendaagse Duitstalige niet zonder meer begrijpelijk is. Dat probleem begon trouwens al in de 16e eeuw: Paracelsus was een van de eersten die afstand deden van het gebruik van het Latijn en daarmee een van de belangrijkste taalscheppers van de vroege Duitse wetenschapstaal. Door zijn hele oeuvre verspreid komen we dan ook tal van taaltheoretische uiteenzettingen tegen. Daarnaast vroeg zijn nieuwe medisch paradigma om nieuwe begrippen. Zo ontstonden reeds in de 16^e eeuw diverse Paracelsusonomastica, die de lezer wegwijzen willen maken in het paracelsische begrippenkader met woordscheppingen zoals ilech, lorind, ileidus, anachmus, sonath, tereniabin, rebisola, umbragines, marcasita en vele andere. Maar veel verraderlijker dan dit soort begrippen, die bij de lezer onmiddellijk een vraagteken oproepen, is het eigenwillige gebruik dat Paracelsus van een groot aantal gangbare woorden maakt; voorbeelden zijn de reeds genoemde begrippen anatomie en astronomie.

Fig. 3: Emil Schlegel, 1852 – 1934.

Bij de toch al ongewone terminologie komt het feit dat Paracelsus zeker vaak bewust onduidelijk bleef of de lezer op een dwaalspoor leidde om zichzelf voor de brandstapel of zijn werk tegen onbevoegd gebruik te beschermen. Waar nog bijkomt dat bij zijn leven slechts een kleine fractie van zijn werken is gedrukt. Van de oorspronkelijke handschriften is vrijwel niets bewaard, al heeft Huser, die eind 16^e eeuw voor het eerst een uitgave van zijn verzamelde werken verzorgde, er nog voor een groot deel gebruik van kunnen maken. Veel is overgeleverd in de vorm van handschriftelijke kopieën, met de nodige kopieerfouten, misverstanden en bewuste vervalsingen. Waar ook nog eens bijkomt dat diverse personen onder de naam Paracelsus hebben geschreven; een deel van de onder zijn naam overgeleverde geschriften zijn met zekerheid niet echt; in andere gevallen is dat twijfelachtig.²²

De taalproblemen leiden ons naar de tweede hinderpaal, het **wetenschappelijk paradigma** van Paracelsus. Veel onderzoekers stellen verbaasd vast dat Paracelsus met een been in de Middeleeuwen staat en met het andere in de moderne tijd. Vaak blijft het bij deze constatering en wordt de discrepantie niet verder geanalyseerd. Uiteraard zal een moderne lezer veel van de zaken die Paracelsus beschrijft, als bijgeloof betitelen; tenslotte was Paracelsus gebonden aan de middelen die hem in zijn tijd ter beschikking stonden. Hoeveel van de huidige medische verworvenheden zullen niet binnen enkele eeuwen – of decennia – naar het curiositeitenkabinet van de wetenschap zijn verbannen? Erg veel direct toepasbare, pasklare recepten zullen we bij Paracelsus waarschijnlijk niet aantreffen. Maar daar komt het ook niet op aan. “Waar het op aankomt”, zo formuleert Steiner het cruciale punt, “is niet wat zij [Paracelsus en Agrippa] als ‘feit’ beschouwden, maar in welke geest zij deze feiten interpreteerden.”²³ En dan zien we, Steiner zet dat nader uiteen, dat Paracelsus een uiterst heldere denker is, die aan de natuur geeft wat van de natuur is, en aan de geest wat van de geest is.

In het kielzog van de natuurwetenschappen heeft de geneeskunde zich ontwikkeld tot een rationalistische, materialistische wetenschap met een steeds verdergaande specialisering en fragmentatie. Maar terwijl de natuurkunde allang weer op zoek is naar een alomvattende theorie en het idee heeft omarmd dat alle materie uiteindelijk uit energie bestaat, laat de universitaire geneeskunde de holistische benadering over aan alternatieve stromingen en is het in brede kring nog steeds gebruikelijk de homeopathie, die immers met energieën werkt, om deze reden als onwetenschappelijke hocus-pocus te bestempelen. Tegelijkertijd gebruiken velen die zich homeopaten noemen, zogenaamd homeopathische middelen op een materialistische, antipathische grondslag, waarmee ze zich qua denkniveau onder de tijdgenoten van Paracelsus scharen, die deze als denker ver achter zich liet.

Over de betekenis van dit denken (‘die Vernunft’) is hij dan ook zeer expliciet; alleen in het denken kan ‘het hoogste in de mens’ worden gerealiseerd. Enkele citaten mogen dat verduidelijken. Paracelsus zegt in *De Vrouw*, een boek waarin hij een prachtige uiteenzetting geeft over zijn hele microkosmos/macrokosmos-concept, waarvoor de vrouwenziekten slechts de aanleiding vormen, die hem tegelijk de mogelijkheid biedt aan te duiden hoe hij dit concept naar de therapeutische praktijk vertaalt: ‘In het denken ligt ook een ster, en wel de hoogste ster, omwille waarvan de mens is geschapen.’ – ‘Voor de mens zijn er twee mogelijkheden: of hij handelt vanuit de sterren of vanuit God.’²⁴ In antroposofische termen zou dit luiden: vanuit zijn astraallichaam of vanuit zijn Ik. ‘Het denken is een remedie tegen de hemel. Zo zijn de kruiden een remedie tegen de ziekten. In beide gevallen is er dezelfde oorsprong en dezelfde remedie. Want hier ligt de reden waarom God de arts heeft geschapen: alleen om de werkingen van de hemel te voorkomen die voor de mens nadelig zijn; en daarom heeft Hij ons ook het denken gegeven.’²⁵ ‘Onze weg naar het eeuwige leven gaat via het denken.’²⁶

Wie het universum van Paracelsus wil binnentreden, zal zich op het avontuur moeten inlaten het causaliteitsbeginsel eens op de achtergrond te plaatsen en ruimte te maken voor een denken in symbolen en analogieën, gebaseerd op het hermetische principe: ‘Zo boven, zo beneden’ (fig. 4). Dat ook een dergelijk denken de basis kan bieden voor een wetenschappelijke methode, toont de klassieke homeopathie, die we qua geneesmiddel-

Fig. 4: Tabula Smaragdina Hermetis.
Dit embleem sierde vele uitgaven
van de *Smaragden Tafel*.

vinding als een hogere octaaf van de signatuurleer kunnen beschouwen: in de geneesmiddelproeven worden de stoffen als het ware op een systematische en reproduceerbare wijze gedwongen hun signatuur te openbaren.

Er is nog een derde barrière, en die ligt op **ethisch** vlak: de paracelsische benadering is niet te verenigen met een situatie waarin de arts-patiënt-relatie volledig is geïnstitutionaliseerd en waar 'zorg' een door politici en managers vormgegeven product is. De menselijke relatie is voor Paracelsus essentieel; een relatie waarin hij bereid is alles van zichzelf te geven, maar ook eisen stelt aan de patiënt, en waarbij de autonomie van de arts door geen enkele autoriteit mag worden ingeperkt.

Zoals vele andere artsen in de geschiedenis heeft ook Paracelsus zijn eigen versie van de eed van Hippocrates geformuleerd. Naast eisen ten aanzien van een professionele wetenschapsbeoefening (zoals 'niet veronderstellen, maar weten') zijn daarin een aantal opmerkelijke passages te vinden over zijn relatie met de patiënt:

'das gelob ich: (...) das [ich] die kranken [lieben] wil, ein ieglichen mer als wan es mein leib antreffe. (...) geistlichen in irer krankheit nicht verhängen; wo plag ist, faren lassen. wo die natur verseit, nit weiter zu versuchen. (...) da wil ich nit arzneien, wo ehleut einander abhold seind, sei in oder ir, es sei leibs oder guts halben; auch kein apostaten, der den arzt veracht und doch hilf begerte. auch keim unwissenden kranken durch erbeten unbekant arznei, es sei frauen oder mannen, was groß ist, zugeben. kein ungehorsamen, kein abkommenen, kein wankelmütigen, kein der vorhin von arzten mit unlieb gescheiden ist.'²⁷

(Dat beloof ik: (...) dat ik van de zieken wil houden, van elk van hen meer dan wanneer het om mijn eigen lijf zou gaan. (...) Geestelijken in hun ziekzijn niet tegemoet te komen; waar het om een plaag²⁸ gaat, me er niet mee te bemoeien. Waar de natuur het af laat weten, verder geen pogingen te ondernemen. (...) Maar²⁹ ik wil niet behandelen waar echtgenoten een afkeer van elkaar hebben, zij van hem of hij van haar, zij het vanwege lichamelijke kwesties of om bezit. Ook een afvallige die de arts minacht, maar toch hulp wenst, wil ik niet behandelen. Verder zal ik aan geen volwassene, vrouw of man, zonder zijn weten een geneesmiddel toedienen waar iemand anders om gevraagd heeft. En ik wil geen ongehoorzame, ontrouwe of wankelmoe-dige patiënt, of een die eerder met ruzie bij andere artsen weg is gegaan.)

De verwezenlijking van het hoogste in de mens – en dat is het uiteindelijke doel van paracelsische geneeskunst – vergt de volledige inzet van arts en patiënt.

Conclusie

Wie zich in zijn streven naar het hoogste niet gesteund voelt door het huidige aanbod aan geneesmethoden, zou op het idee kunnen komen zijn heil bij Paracelsus te zoeken. Op de bezwaarlijke tocht tussen de Skylla van een materialistische uitleg in de zin van de huidige schoolgeneeskunde en de Charybdis van een hineininterpretatie van New-Age-achtige denkbeelden zijn er tal van weerstanden van ethische, wetenschapsfilosofische en linguïstische aard te overwinnen. Aan de worsteling met dit laatste probleem wil De Woudezel (www.woudezel.nl/Uitgeverij.html) een bescheiden bijdrage leveren door middel van de uitgave van belangrijke paracelsische werken voorzien van een Nederlandse vertaling.

Literatuur

- Paracelsus. *Sämtliche Werke. 1. Abteilung: Medizinische, naturwissenschaftliche und philosophische Schriften I-XIV*. Sudhoff K (ed.). München 1922-1933.
- Paracelsus. *Artsen op dwaalwegen – Labyrinthus medicorum errantium*. Ossendrecht 2003.
- Paracelsus. *Wat ons ziek en gezond maakt – Volumen paramirum*. Ossendrecht 2004.
- Paracelsus. *De Vrouw – De matrice*. Leusden 2006.
- Paracelsus. *Laat iedereen zijn eigen koning zijn. Essays uit het theologisch-ethische werk*. Leusden 2010.
- Schlegel E. *Paracelsus in seiner Bedeutung für unsere Zeit*. Tübingen 1922.
- Steiner R. *Paracelsus. Lezer en bewerker van het boek der wereld*. Leusden 2006.
- Sudhoff K. *Bibliographia paracelsica. Versuch einer Kritik der Echtheit der paracelsischen Schriften. I. Druckschriften*. Berlijn 1894. *II. Handschriften*. Berlijn 1899.

¹ Paracelsus (ed. Sudhoff) XII, 32.

² Ik heb de oorsprong van dit citaat niet kunnen achterhalen; misschien heeft Paracelsus dit niet letterlijk gezegd. Maar zelfs als dat zo mocht zijn, verwoordt deze uitspraak perfect de essentie van zijn overtuiging.

³ Paracelsus 2006, 225. Van de werken die in Nederlandse vertaling zijn uitgegeven, citeer ik hier alleen de Nederlandse tekst; de uitgaven zelf zijn tweetalig.

⁴ Paracelsus 2004, 55.

⁵ Paracelsus (ed. Sudhoff) XII, 4.

⁶ Paracelsus (ed. Sudhoff) XII, 31.

⁷ Paracelsus (ed. Sudhoff) XIV, 325.

⁸ Paracelsus (ed. Sudhoff) VI, 336-337.

⁹ Paracelsus 2003, 75.

¹⁰ Paracelsus (ed. Sudhoff) II, 77.

¹¹ Z.o. boekbespreking in GvG 2009; 13:316-317.

¹² Paracelsus 2004, 193; 191.

¹³ Paracelsus 2003, 35; 133; 145.

¹⁴ Paracelsus 2006, 133; 245.

¹⁵ Paracelsus 2004, 17.

¹⁶ Paracelsus 2004, 19.

¹⁷ Paracelsus 2003, 131.

¹⁸ Paracelsus 2006, 229.

¹⁹ Paracelsus 2006, 197; Paracelsus 2003, 71.

²⁰ Paracelsus 2003, 137.

²¹ Schlegel 1922. Een Nederlandse uitgave is in voorbereiding.

²² Sudhoff.

²³ Steiner 52-53.

²⁴ Paracelsus 2006, 183; 209.

²⁵ Paracelsus 2006, 213.

²⁶ Paracelsus 2010, 319.

²⁷ Paracelsus (ed. Sudhoff) VI, 181-182.

²⁸ Een door God beschikte ziekte; het begrip is uitgewerkt in het *Volumen paramirum*.

²⁹ Het volgende trof de 16^e-eeuwse uitgever Huser op een kladbriefje aan, waarschijnlijk bedoeld om in de eed te verwerken.